

O SOCIOLOGIE A DEREIFICĂRII – DUALITATEA STRUCTURALULUI LA ANTHONY GIDDENS

ION I. IONESCU

Catedra de Sociologie, Univ. „Al. I. Cuza” Iași

Opoziției holism – individualism (obiectivism – subiectivism) în sociologie i s-au adăugat altele: determinism – independență, constrângere – libertate etc., la fel de sterilizante, reduționiste, pentru cunoașterea sociologică.

Între cei care cheamă la depășirea acestor raporturi caricaturale între oameni și societate, propunând o perspectivă a *co-determinării circulare* (realitatea socioumană fiind „construcție istorică și cotidiană”, iar societatea – produs și matrice a acțiunilor individuale), se află sociologul englez A. Giddens, autor a peste 18 volume, mai ales prin contribuția sa la sociologia constructivistă din *The Constitution of Society*¹.

COORDONATE ESENȚIALE ALE TEORIEI STRUCTURĂRII

Iată-le rezumate de către autor:

1. Toți oamenii sunt agenți competenți, adică ei cunosc condițiile și consecințele a ceea ce fac zi de zi (au conștiință discursivă și practică).

2. Competența agenților este limitată de inconștient, de condițiile nonrecunoscute și de consecințele nonintenționale ale actelor lor, analiza limitărilor are conotații ideologice.

3. Studiul vieții cotidiene este la fel de important ca și studiul reproducerii practicilor instituționalizate, al integrării sociale și integrării sistemice fiindcă acestea sunt legate (și) de caracterul repetitiv al timpului reversibil.

4. Rutina este forma predominantă de activitate socială cotidiană, legată de grija reducerii angoasei și de menținerea sentimentului securității ontologice.

5. Și studiul contextului este important, în special studiul frontierelor spațial-temporale ale interacțiunilor, coprezența actorilor etc.

6. De asemenea, studiul status-urilor, rolurilor, al drepturilor, obligațiilor și sancțiunilor aferente acestora în colectivități date.

¹ Anthony Giddens, *The Constitution of Society*, Polity Press, Cambridge, 1984 (tradusă în franceză: *La constitution de la société. Elements de la théorie de la structuration*, P.U.F., Paris, 1987).

7. Constrângerile asociate proprietăților structurale ale sistemelor sociale reprezintă un tip de constrângere printre altele.

8. Există grade diferite de închidere a totalităților societale, principiile structurale permițând diferențierea tipurilor de societate (ideea de „societate” din epoca „statelor-națiune” este actualmente redefinită).

9. Puterea este un concept elementar, angajat în acțiunea umană, analizei acesteia asociindu-i-se studiul resurselor.

10. Oamenii reperează ei înșiși mecanismele de organizare sau (re)producere socială, nu numai cu sprijinul specialiștilor din științele socioumane.

PRINCIPALELE CONCEPTE ȘI ARTICULAREA LOR

Principalele concepte utilizate sunt: actor, acțiune, condiții nonrecunoscute ale acțiunii, efecte nonintenționale, corp, inconștient, reflexivitate, conștiință practică, conștiință discursivă, motivație, întâlniri, coprezență, rutină, poziționare, formă de instituire, regionalizare, contact, sistem social, integrare socială, integrare sistemică, constrângere ș.a.

Cu ajutorul lor, sociologul dezvoltă ideea „**dualității structuralului**”: „proprietățile structurale ale sistemelor sociale sunt totodată condiții și rezultate ale activității îndeplinite de agenții care fac parte din aceste sisteme”².

Sociologul englez critică reduționismul structural-funcționalismului, dar și al tradițiilor interpretative, preluând însă aspecte valide din diferite sociologii și discipline socioumane conexe.

Competența actorului este definită prin tot ceea ce acesta cunoaște (sau crede) despre circumstanțele acțiunii sale și a celorlalți, tot ceea ce utilizează în (re)producerea acțiunii lui și poate exprima oral sau scris (**conștiința discursivă**) sau cunoaște (tacit), știe să facă, dar nu poate exprima oral sau scris (**conștiința practică**).

Stratificarea eului acționant ia în seamă controlul reflexiv, raționalizarea și motivarea acțiunii.

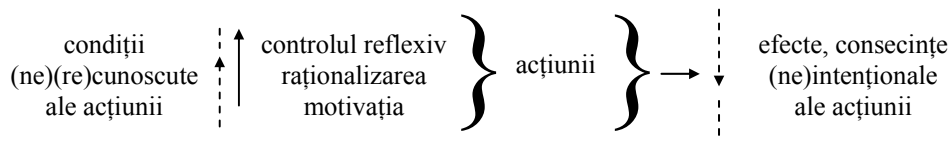
Controlul reflexiv se referă la conduita celui care exercită control asupra acțiunilor sale și a altora, asupra dimensiunilor fizice și sociale ale contextului acțiunii.

Raționalizarea acțiunii face referire la faptul că actorii își asigură o comprehensiune teoretică a fundamentelor activităților (un actor competent așteaptă de la un altul să poată exprima ce și de ce face, dacă este întrebat).

Motivația se leagă de dorința și de potențialul de acțiune care furnizează „proiecte”, „programe”, „planuri” de acțiune (inclusiv de motivația inconștientă).

² A. Giddens, *Op. cit.*, p. 15. Toate trimiterile din text se vor referi la această lucrare a autorului.

Acțiunea nu trimite la intențiile oamenilor, ci la capacitatea lor de a face, desfășurată în fluxul cotidian al vieții, în **condiții (ne)(re)cunoscute** și cu **efecte (ne)intenționate** (p. 53).

Actorul poate cunoaște, recunoaște sau poate să nu cunoască toate condițiile acțiunii, atât cele care țin de el, cât și cele care țin de resurse, de context. Un act este intenționat dacă actorul știe, sau crede că știe, că actul are o însemnătate anume sau conduce la un rezultat așteptat.

„Pentru științele sociale, consecințele nonintenționale ale conduitelor intenționale sunt de extremă importanță” (p. 60).

Omul poate declanșa o acțiune, îi poate influența cursul, poate interveni în ea sau se poate abține să intervină. „Acțiunea depinde de capacitatea unei persoane de «a crea o diferență» într-un proces concret, în cursul evenimentelor” (p. 63).

În sociologie este important să avem în vedere „frontierele” acțiunii, **circumstanțele** precise la care se limitează capacitatea acțională. Faptul că omul „nu are de ales” în anumite circumstanțe, nu înseamnă disoluția acțiunii (lucru neglijat imprudent de către „obiectiviști”, care au considerat „constrângerile” ca „forțele naturii”, iar omul supus total acestora).

Pentru curentul structuralist-funcționalist, „**structura**” era „modelul regularizat” al relațiilor sau fenomenelor sociale. La mulți autori era considerată ca imagine (ce poate fi vizualizată ca scheletul la anatomie, de exemplu). Acest fapt a făcut ca structura să fie considerată exterioară și constrângătoare față de acțiunea umană.

În teoria sa asupra structurării, Giddens folosește termenul de „**structural**” pentru a se referi la reguli și resurse și termenul „**principii structurale**” pentru a desemna proprietăți structurale angajate în reproducerea totalităților societale. „**Instituțiile**” sunt practici cu cea mai mare extensie spațio-temporală în totalitatea societală.

Regulile nu se pot conceptualiza independent de **resurse**. „Acestea fac referire la modurile după care relațiile transformatoare sunt efectiv încorporate în producția și reproducția practicilor sociale” (p. 67). Cum fiecare actor competent este și un „teoretician al socialului”, regulile sunt legate de constituirea sensului și sancțiunilor. Regulile și resursele folosite de actor în (re)producerea acțiunilor lor sunt mijloace de reproducere a sistemului social. Regulile pot fi *constitutive* (de exemplu, regulile jocului de șah) și *reglatoare* (de genul: „studenții încep cursurile la ora 8”). Regulile vieții sociale sunt proceduri generalizabile utilizate în actualizarea și reproducerea practicilor sociale (codurile dreptului, regulile

birocratice, regulile jocurilor etc.). A. Schutz arăta că în viața socioumană cotidiană oamenii folosesc „scheme”, „formule” etc. pentru a o aborda rutinier, dar ei nu cunosc, nici nu prevăd toate situațiile în care se vor afla.

Regulile pot fi *profunde* (tacite, informale, slab sancționate; de exemplu, regulile limbajului, sau cele după care se ordonează intervențiile în conversații) și *superficiale* (discursive, formale, puternic sancționate; de exemplu, „legile” juridice). Ambele categorii se leagă de menținerea **securității ontologice**. Pozițiile pe care le ocupă actorii și colectivitățile în sectoare, regiuni ale sistemelor influențează impactul pe care îl au condițiile lor, chiar și cele mai rutiniere, asupra integrării.

„Constituirea actorilor competenți și a structurilor nu sunt două fenomene independente, un dualism, ci mai curând o dualitate” (p. 75).

„Dualitatea structuralului” încearcă să surprindă faptul că proprietățile structurale ale sistemelor sociale sunt în același timp medium și rezultat al practicilor oamenilor, că structuralul este „constrângător și abilitant” (p. 75). Adică, actorii sunt competenți, cunoașterea și acțiunea lor este constitutivă structurării vieții sociomane, „structuralul” neavând existența independentă de cunoașterea și acțiunea (responsabilă) a acestora. Însă, competența oamenilor este „limitată”, adică ei nu au conștiința tuturor condițiilor acțiunii pentru a lua cele mai nimerite decizii, ceea ce face să apară (și) consecințe neintenționale care se adaugă condițiilor (ne)(re)cunoscute ale acțiunilor.

Pentru a face inteligibil modul în care relațiile sociale se extind în spațiu-timp dincolo de coprezență, A. Giddens distinge între: durata vieții unui om ca „timp ireversibil” și durata vieții cotidiene și a instituțiilor ca „timp reversibil” (p. 84). Timpul vieții unei persoane este timpul vieții corpului său. Rutinele experienței cotidiene sunt ca anotimpurile care trec și revin. Timpul instituțiilor este condiția și rezultatul practicilor organizate și îndeplinite în continuitatea vieții cotidiene. Formele instituționalizate, rutinele se exprimă reciproc (p. 85).

Corpul este locul sinelui acționant. **Sinele** însă, nu este o simplă extensie a caracteristicilor fizice ale organismului, ci implică motivația, conștiința – fără a omite, nega, importanța subconștientului, a surselor inconștiente ale cogniției, motivației etc. El se constituie, de asemenea, prin achiziționarea limbajului, în relație, desigur, cu controlul corpului. Memoria se leagă de percepție, care face apel la „scheme de anticipare” (în timp ce organizează informația anterioară) pentru a trata continuu tot ceea ce implică situarea în temporalitatea experiențelor (noi percepem continuu tot ce există în mediu, iar o parte din ceea ce percepem este blocat, uitat rapid etc.). La naștere omul posedă organe de simț cu care selectează deja din lumea înconjurătoare. Desigur că la început, mai grosier, apoi din ce în ce mai rafinat (după o anumită perioadă de dezvoltare psihomotorie și a identității personale ca personalitate, copilul concepe și acceptă permanența unui obiect (și) independent de percepția lui vizuală). Și atenția (selectivă) are importanța ei (fiecare context conține evenimente, calități ale altor actori pe care nu le remarcăm).

Viața cotidiană presupune o anumită „securitate ontologică” (p. 99), expresie a autonomiei controlului corporal în rutinele previzibile, ce se bazează pe sentimentul încrederii în sine și în alții și depinde de rutinele previzibile afectate în „situații critice” (a se vedea scrierile lui Bettelheim, Pollack ș.a. privind „fenomenul concentraționar”).

A. Giddens insistă și asupra **poziționării** (p. 133) în spațiu-timp și în sistemul de relații. „Pozițiile sociale se constituie ca intersecții particulare de semnificare, dominare, legitimare” care au legături cu categorizarea (*typification*) oamenilor.

De la R. Linton vorbim în sociologie de **roluri**. Giddens le redefinește – plecând de la concepția sa asupra structuralului – ca „identități sociale ce se însoțesc de un ansamblu (nu neapărat precis definit) de prerogative și obligații pe care le pot pune în act, îndeplini actorii cărora aceste identități le sunt acordate” (p. 134). Oamenii se poziționează în **coprezență** (ceea ce presupune numeroase și subtile mișcări ale corpului, o multitudine de gesturi etc.) și „într-un ansamblu de zone care se largesc de la casa proprie până la sistemul mondial, trecând prin locul de muncă, vecinătate, sat, stat-națiune” (p. 135). Integrarea se realizează (și) prin ceea ce se țese în detaliu în viața socioumană cotidiană (vârsta și sexul sunt contururile cele mai generale pentru atribuirea unei identități sociale, însă, un rol capătă precizia conceptuală în contactele interacțiunilor, când prerogativele și obligațiile sunt explicit formulate).

Interacțiunile sociale și competența actorului în experiențele cotidiene constituie socioumanul. Cunoștințele aduse în interacțiuni nu rămân străine lumii construite. Acestea, ca și principiile și deprinderile, fac oamenii să se simtă în largul lor în interiorul propriei socioculturi. Ei pot depăși frontierele în funcție de accesul la cunoaștere, de mijloacele de acces la cunoaștere, de difuzarea și mijloacele de difuzare ce fac cunoștințele disponibile etc. (p. 142). Desigur că, „grație sedimentării experienței în limbaj”, actorii cunosc mai mult decât au trăit; cu toate acestea, cei a căror viață s-a desfășurat în același mediu, „pot fi mai ignorați în privința a ceea ce se petrece în alte părți” (p. 142).

În capitolul 3 al cărții sale, intitulat: „Timpul, spațiul și regionalizarea”, A. Giddens pleacă de la studiile lui Hagerstrand, care identifică surse ale constrângerilor activității omului ce țin de corporalitate și de contexte fizice:

- „corporalitatea” impune limitări capacităților de mișcare, de percepție (doi oameni nu pot ocupa același loc, în același timp);
- intervalul relativ scurt al vieții individuale face ca timpul să fie „resursă rară” pentru om;
- orice mișcare în spațiu este și una în timp (de exemplu, traversarea SUA de la est la vest se face în doi ani pe jos, în opt luni călare, în patru luni cu diligența, cu trenul în patru zile, cu avionul obișnuit în cinci ore, și în două ore cu un supersonic).

Aceste aspecte condiționează interacțiunile cotidiene, **trajectoriile cărărilor** (zilnice, globale etc.), „limitează natura modelelor în spațiu-timp” (p. 169).

Locurile – spune Giddens – stau la originea unei bune părți a fixității instituțiilor, dar ele «determină» asemenea «fixitate» în mod difuz. În general, este posibil de desemnat locul plecând de la proprietățile sale fizice, fie ca trăsături ale lumii naturale, fie, cel mai adesea, ale combinării cu artefacte umane” (p. 172). Interiorul unui loc este **regionalizat**, iar regiunile sunt de importanță crucială pentru constituirea contactelor interacțiunii, caracteristicile acestora servind rutinier drept conținut pentru interacțiuni.

În paragraful destinat analizei „modurilor de regionalizare”, A. Giddens face referire la procesele de zonare a spațiu-timpului în raport cu practicile sociale rutinizate: casa – „stație” a intersecțiilor cotidiene (p. 173–174), zonele spațiale și organizarea temporală într-un spital modern (p. 174–175), la închisori și spitale psihiatrice (p. 178–180), la atelierele întreprinderilor (p. 182–183) etc.

„În societățile moderne, casa și locul de muncă sunt cele două principale centre în care activitățile zilnice tind să se concentreze, cel puțin în cazul majorității bărbaților” (p. 185). Aceste locuri au regiuni „centrale” și „periferice” (distincție valabilă și în cazul casei și în cazul orașului, țării, continentului).

„Națiunile industriale «stabilite» ale «centrului» care este occidentul ocupă și păstrează o poziție centrală în economia mondială, mizând pe faptul că, din punctul de vedere al industrializării, ele au precedat în timp societăți «mai puțin dezvoltate»” (p. 186).

Viața socioumană se desfășoară în situație de coprezență și absență în timp și spațiu. „Proprietățile fizice ale corpurilor și mediilor în care se deplasează dau caracter social vieții socioumane și limitează accesul la altele «absente» în spațiu” (p. 187). Pentru a fi mai explicit, Giddens folosește conceptele: „**cărări spațio-temporale cotidiene**”, „**întâlniri**”, „**contextualizarea regiunilor**”, „**intersecția locurilor**” etc. Pentru a le ilustra dă câteva exemple: socotirea timpului la kabyli (după Bourdieu); reprezentarea grafică realizată de Hagerstrand privind traiectoria unui elev în timpul unei zile din „anul școlar”; modul de spațializare a școlilor, a sălii de curs („concentrarea autorității în săli de curs separate permite exercitarea unui înalt nivel de control asupra poziționării corpului și a activităților”) etc. Și aceste analize subliniază intenția lui Giddens de a anula schisma macro–micro în sociologie. Nu putem vedea instituțiile (doar) ca agregate de micrositații, nu le putem înțelege plecând (doar) de la micrositații; „modelele instituționalizate sunt profund angajate în toate «microsituațiile», chiar și în cele mai limitate și mai efemere” (p. 197).

Abordând noțiunile de: „**modele instituționalizate**”, „**instituții**”, „**societate**”, „**sistem**”, „**reproducere socială**” (cap. 4), Giddens pleacă de la „critica conceptului de societate” (p. 220). El enumeră prezumțiile științelor sociale (societatea ca organism biologic, mecanism, „complex cibernetic” autoorganizator etc.) și arată că, în fapt, societățile se află (și) în contextul sistemelor intersocietale distribuite în arii spațio-temporale; luăm în seamă prezența grupurilor, relațiile

între ele, relațiile dintre societăți; este o asociere între un sistem social, un loc, un teritoriu, în care există elemente normative (pe care se fundamentează pretenția de a ocupa legitim locul), în care există sentimentul că oamenii împărtășesc o identitate comună etc. „Eu susțin – spunea A. Giddens, (p. 227) – că teoria structurării nu minimalizează în nici un fel importanța dimensiunii constrângătoare a structuralului”, dar adaugă faptul că ideea de „constrângere” are semnificații multiple: sistemele sociale sunt ancorate în practici reproduse în spațiu și timp, instituțiile sunt ansambluri puternic articulate ce preced – succed duratei oamenilor dintr-o societate dată; prin „socializare” omul nu este numai constrâns, ci și abilitat (de exemplu, limba maternă îmi constrânge gândirea și acțiunea, mi le limitează într-o oarecare măsură dacă nu are întinderea și cuprinderea necesare să-mi surprindă „meandrele” gândurilor etc., dar mă și abilitază făcând să-mi dezvolt competența în interacțiune). Cu alte cuvinte, „societățile umane sau sistemele sociale pur și simplu n-ar exista fără acțiunea umană. Cu toate acestea, actorii nu creează sistemele sociale: ei le (re)produc sau le transformă, le refabrică” (p. 228). Dacă Durkheim arăta că „faptele sociale” au „proprietăți obiective” ce îngăduiesc acțiunea oamenilor, Giddens spune că faptele sociale nu sunt exterioare oamenilor, ele pot fi constrângătoare dar și abilitante (eventual, putem insista asupra faptului că ele restrâng unele acțiuni, împiedică altele etc.). Este important să distingem între: **constrângeri materiale, sancțiuni și constrângeri structurale.**

Când vorbim de *constrângeri materiale* va trebui să avem în vedere și indivizibilitatea corpului și finitudinea vieții individuale și limitările capacităților senzoriale ale capacităților de comunicare etc. și vom arăta că nici acestea nu sunt „date pentru totdeauna”, deoarece știm că oamenii au inventat mijloace pentru sporirea posibilităților corporale, senzoriale, de comunicare etc.

Sancțiunile îmbracă o gamă largă, de la folosirea forței brute până la „gura satului”, sau aluziile ironice, (dez)aprobatoare. Va trebui să avem în vedere aici însuși faptul că toate sancțiunile presupun și un anumit consimțământ al oamenilor (altfel, ce înseamnă amenințarea cu moartea la adresa unui om care nu mai vrea să trăiască?).

„Atunci când amenințarea unei sancțiuni nu e fatală, supunerea, consimțământul subiectului, pot depinde mai mult de mecanismele conștiinței sale” (p. 223).

Constrângerile structurale decurg din caracterul contextual al acțiunii, din caracterul „dat” al proprietăților structurale. Dar, a afirma că în orice moment societatea preexistă vieților fiecăruia din membrii săi, nu echivalează cu identificarea unei surse de constrângere, decât dacă preexistența societății limitează într-un mod oarecare posibilitățile acestora (p. 234). Constrângerile structurale variază după circumstanțele materiale și instituționale, dar și după competența actorilor în raport cu acestea.

Constrângerile structurale nu se exercită independent de motivele și rațiunile agenților în privința a ceea ce fac, spune Giddens. Ele nu sunt comparabile cu

efectele unui cutremur de pământ care distruge un oraș și pe locuitorii săi, fără ca aceștia să poată interveni.

În capitolul al 5-lea, Giddens dezvoltă **teoria schimbării**. Mai întâi el caută să „deconstruiască” teoriile schimbării (în special „materialismul istoric”) care postulau cauzalitatea structurală, legile universale etc.

Concepția evoluționistă s-a bucurat de maximă popularitate în a doua parte a secolului al XIX-lea mai ales datorită lui Ch. Darwin (nu putem însă neglija vocile care încă de atunci au afirmat relativismul cultural).

Plecând de la paradigma organicistă, unii au asimilat societatea unui organism biologic ce se naște, se dezvoltă, se maturizează, ajunge în declin etc. (evoluția fiind endogenă, „autodesfășurătoare”, autocontrolată, condițiile externe – când erau luate în seamă – contribuind la accelerarea sau încetinirea acesteia).

A. Comte a postulat progresul („nici o ordine reală nu se poate stabili, nici dura, dacă nu e pe deplin compatibilă cu progresul; nici un mare progres nu ar putea fi realizat dacă nu ar tinde finalmente către o evidentă consolidare a ordinii”) în teoria „celor trei stadii”.

Karl Marx a considerat „forțele de producție”, principalul „motor” al schimbării, sursa schimbării fiind „lupta claselor” sociale. Omenirea „parcurge” orânduirile: comuna primitivă, sclavagismul, feudalismul, capitalismul, socialismul.

E. Durkheim a afirmat că evoluția societății este lentă și cumulativă fiindcă se leagă de evoluția instituțiilor („revoluțiile” sunt agitații la suprafața vieții sociale).

T. Parsons a utilizat frecvent conceptele de „evoluție”, „selecție”, „adaptare” etc. Mulți dintre cei care au dezvoltat teorii ale schimbării în spiritul lui Parsons au utilizat termenul de *adaptare*. Acest concept ridică însă multe dificultăți. În biologie este mai precis (se referă la adaptarea la mediu, adică influența mediului asupra fondului genetic al unei populații de organisme aflate în interacțiune cu acest mediu). Dar în științele socioumane ce semnifică? Dacă urmărim cu atenție diferite teorii, sesizăm că în ele vom afla referiri la toată gama proceselor prin care oamenii reacționează la „mediu”.

Rappaport considera adaptarea ca „procesul prin care organismele sau grupurile de organisme, *via* schimbările din propriile stări, structuri, compoziții, mențin un echilibru homeostatic, în și între ele, în fața fluctuațiilor pe termen scurt și schimbărilor pe termen lung în compoziția și structura mediului lor”. Harding vorbea de adaptarea societății la natură și de „ajustările reciproce” între societăți. Alteori termenul e tratat de-a dreptul simplist (nu fără influență și popularitate).

De exemplu, G. Childe scria: „plec de la faptul evident că ființa umană nu poate trăi fără să mănânce. Prin urmare, o societate nu poate exista fără ca membrii săi să-și asigure o cantitate de hrană suficientă pentru a se menține în viață și a se reproduce. Dacă o societate ar fi legitimat credințe și instituții care să aibă ca efect imposibilitatea de a-și asigura hrana (dacă, de exemplu, țărani egipteni ar fi fost

obligați să lucreze tot anul la construcția superpiramidelor) sau de a nu se reproduce biologic (ceea ce s-ar fi produs dacă toți ar fi crezut cu strășnicie în virtuțile celibatului), această societate ar fi dispărut în scurt timp. [...] Este clar că aprovizionarea cu hrană trebuie să exercite un control ultim asupra determinării credințelor și idealurilor”. Putem prezuma, în ultimă analiză, că metodele de subzistență exercită, „determină” instituțiile, încheie Childe în spirit marxist.

Referindu-se la adaptare, H. Spencer vorbea de dreptul la „supraviețuire a celor mai apți” și considera formarea de societăți din ce în ce mai mari (în urma conflictelor armate care înlătură „varietățile de oameni mai puțin adaptați”) ca pe un „proces inevitabil” etc.

„Istoria umanității nu are o «formă» evolutivă”, scrie Giddens, insistând asupra consecințelor negative ale unor asemenea „modele” propuse.

În primul rând, „evoluția” introduce „ruptura” în istorie și atunci când postulează apariția lui „*homo sapiens*” (pentru care s-au presupus tot felul de explicații cauzale mai mult sau mai puțin savante) și atunci când postulează „societăți primitive” și „societăți civilizate” etc. Care ar fi unitatea „evoluției”?

Cei care nuantează între evoluționiști, disting faptul că unii au în vedere „societățile”, „culturile” mai avansate, „ca versiuni diferențiate față de altele „mai puțin avansate”. Dar, în general, în definirea „societăților”, „culturilor” ei au reținut trăsăturile care i-au interesat (p. 298). Iar istoria umanității este, în general, concepută ca o „povestire a creșterii lumii” (*world – growth story*): „originea” e în văile Orientului Mijlociu; urmează o creștere, în general continuă, „un progres calm” în jurul Mediteranei, de-a lungul Atlanticului spre nord; imperiile Orientului, grecii, romanii, creștinismul, Evul Mediu, Renașterea, Reforma, industrializarea, lupta pentru dreptate națională, socială etc. formează o succesiune familiară (cu tot felul de detalii) – „istoria generală cu Occidentul la vârf”. „Nimic nu indică faptul că schemele evoluționiste n-ar conține elemente etnocentriste. E posibil să găsim, în științele sociale occidentale, o schemă care situează India în vârful ierarhiei?” (p. 298).

Nimeni nu a stabilit cu certitudine unde și când a apărut „primul *homo sapiens*”. Este mai sigur că oamenii, după apariția lor, au trăit în societăți de vânători, culegători, timp în care schimbările au fost minime.

„Din motive care fac încă obiectul a importante controverse «civilizațiile» divizate în clase au început să se dezvolte mai întâi în Mesopotamia, apoi în alte părți. Perioada relativ scurtă de istorie care s-a scurs de atunci nu se caracterizează printr-un progres continuu; ea seamănă mai curând descrierii lui Toynbee” (p. 299). Schemele evoluționiștilor comportă patru mari pericole, spune Giddens: cel al *compresiei uniliniare*, al *compresiei omologice*, al *iluziei normative* și al *determinării temporale* (p. 299).

Astfel, evoluționiștii au avut tendința de a confunda evoluția generală „cu o evoluție specifică”. Să spunem că în Europa „feudalismul” a precedat „capitalismul”. Dar este feudalismul „stadiu general al evoluției”? Nu.

Unii și-au imaginat omologia „stadiilor evoluției sociale” și a celor ale dezvoltării personalității umane, postulând existența unor mari diferențe între „culturi orale”, „de talie mică” etc. și „societățile evolute” (în privința formelor de cunoaștere, de sensibilitate, comportament etc.). Complexitatea socială, au postulat unii, înseamnă un grad mare de reprimare a afectelor. Marcuse spunea că evoluția de la „animalul uman” la „ființa umană”, înseamnă trecerea de la satisfacerea imediată la satisfacerea amânată, de la plăcere la restricția plăcerilor, de la bucurie (joc) la pedeapsă (muncă), de la receptivitate la productivitate.

În „societățile mai puțin complexe”, scria și N.Elias, spontaneitatea exprimării emoțiilor este mai mare, oamenii sunt ca și copiii, spontani și schimbători etc. Așa să fie?

Dacă facem apel la cercetările antropologilor, etnologilor, care au studiat pe teren astfel de societăți „primitive” vom constata că nu e chiar așa.

„Nu există nici o corelație între complexitatea lingvistică și nivelul de dezvoltare materială care caracterizează diferitele societăți” (p. 301). S-a constatat că sistemul de rudenie, instituțiile pot fi de mare complexitate în „culturile orale”, că aici există numeroase prohibiții morale etc.

Poate fi o societate cu capacitate adaptativă superioară normativ? Poate fi trecerea timpului identică cu schimbarea? Poate fi Istoria istoricitate? Marx, de exemplu, a răspuns afirmativ și a propus binecunoscuta schemă generală a dezvoltării, ce oferea toate răspunsurile. Însă, „faptul că ființele umane trebuie să supraviețuiască în mediul lor natural, nu ne permite nicicum să răspundem la întrebarea dacă ceea ce fac ei pentru a supraviețui joacă rol dominant în procesul de transformare socială” (p. 304). Atunci când ne propunem să dăm seama de schimbare, nici un mecanism simplu și suveran nu poate fi invocat, nici o „cheie” nu ne deschide toate misterele.

Aceasta nu înseamnă că nu se pot face anumite generalizări privind schimbarea socială. Pentru aceasta Giddens propune câteva concepte:

- **principiile structurale** (analiza modurilor de articulare instituțională);
- **caracterizarea episoadelor** (stabilirea modurilor de „schimbare instituțională” de formă asemănătoare);
- **sistemele intersociale** (analiza relațiilor între totalități societale);
- **intersecții spațio-temporale** (identificarea legăturilor dintre societăți de tipuri structurale diferite);
- **timpul mondial** (examinarea conjuncturilor în lumina „istoriei” controlate reflexiv).

„Principiile structurale” pot fi definite ca principii de organizare ce fac posibile forme regulate de distanțare spațio-temporală, plecând de la mecanisme definite de integrare societală (p. 240).

Există societăți de talie mică, cu „cultură orală”, în care **principiul structural** predominant se exercită de-a lungul axei ce leagă tradiția și rudenia, în

care există o identitate a integrării sociale și sistemice (deoarece interacțiunile au loc în „cadre” situate în „locuri” cu „înalță disponibilitate de prezență”).

Principiul structural dominant în societățile cu clase este cel situat de-a lungul axei ce leagă zonele rurale. Diferențierea orașului de sat „se află la originea separării între integrarea socială și integrarea sistemică” (p. 241). Pentru a avertiza că tabloul conturat nu e o altă „schemă” evoluționistă deghezată, Giddens **nu afirmă că integrarea sistemică „nu este încă” distinctă de integrarea socială.**

În aceste societăți, practicile tradiționale, relațiile de rudenie etc. rămân predominante, statul fiind incapabil să pătrundă în profunzimea cutumelor locale, puterea militară a **administrației** centrale fiind adesea, mijlocul folosit pentru controlul zonelor cele mai îndepărtate. Politicul (și personalul aferent) este separat de activitatea economică, sunt în vigoare coduri de legi, apar moduri de coordonare simbolică bazată pe texte scrise etc.

„Capitalismul modern” nu este „rezultatul evoluției” societăților împărțite în clase. **Principiul structural** este separarea statului și a instituțiilor economice și dependența lor reciprocă. A avut loc o mobilizare fără precedent a resurselor în cadrul unui program de dezvoltare tehnică. Extensia ponderii administrativului (cu cohortele de funcționare de toate felurile, care supraveghează populația) a devenit mecanismul ce a mărit ruptura între integrarea socială și cea sistemică. „Sub impactul procedurilor administrative codificate, care penetrau viața de toate zilele, practicile tradiționale au devenit sporadice, fără a dispărea cu totul. Locurile care furnizau cadrele interacțiunii în context de coprezență au suferit însă transformări majore” (p. 204).

„Societățile tribale” n-au format un „sistem mondial”. „Civilizațiile” au dezvoltat centre de putere cu influență asupra unor largi zone ale globului și au produs schimbări sociale rapide. Societățile capitaliste cu mare putere militară și industrială „au distrus sau erodat implacabil societățile tribale și societățile divizate în clase” (p. 243).

Giddens face numeroase precizări privind: „relațiile de transformare”, „convertibilitatea reciprocă a regulilor și resurselor” angajate în reproducerea socială, proprietatea privată, marfa, banul, capitalul, manufactura, întreprinderea, diviziunea muncii etc., de fiecare dată precizând că acestea sunt rezultatul activității și alegerilor membrilor competenți, în mediul constrângător și abilitant. Controlul reflexiv al acțiunii în situații de coprezență este esențial pentru integrarea socială, ca și condițiile și efectele interacțiunilor situate spațio-temporal, iar comprehensiunea condițiilor de (re)producere a sistemului face parte din condițiile de (re)producere a sistemului.

Giddens a utilizat și conceptul de „**contradicție**” (desigur, după ce îl „denaturalizează”). El distinge între „*contradicțiile existențiale*” și „*contradicțiile structurale*”. „Societatea tribală” întreține mai strânse legături cu natura; oamenii trăiesc în coprezență și își îndeplinesc activitățile în ritmurile naturii.

Aceste aspecte sunt negativ percepute de către „civilizații”. Dar de ce? În fapt, am putea vorbi mai nimerit de contraste pe mai multe planuri: geografic, meteorologic, zoologic, botanic, tehnic, social, ritual, filosofic, religios (p. 253). Să luăm, de pildă, miturile. În „societățile tribale” ele sunt mediatorii contradicției existențiale (între ființele umane și natură) și „tratează” temele incestului, sexualității, vieții, morții, pe care le explică oamenilor. Relațiile de rudenie, spune C. Levy-Strauss, sunt elementul principal pe baza căruia se construiește aprehensiunea persoanelor, iar tradiția este sursa principală a introducerii de sens moral în timpul reversibil al vieții de zi cu zi.

În „societățile tribale” centrele sunt multiple, frontierele neclar marcate sunt „descentralizate”, fără contradicții structurale. Dezvoltarea contradicțiilor structurale, o dată cu emergența statului, a dus la slăbirea contradicțiilor existențiale. „Orașul este un mediu străin naturii” (p. 254), el favorizează atitudini și sisteme simbolice care se îndepărtează de cele ale oamenilor, apropiați de elemente și evenimente. Zidurile orașului tradițional izolează „mediul urban” de exterior (deși locuitorii lui subzistă ca urmare a tranzacțiilor cu cei din zonele agricole apropiate), distribuția spațiului, a construcțiilor fiind expresia unor distincții cosmologice cu caracter sacru. Fiind „conținătoare de putere”, orașele au favorizat apariția unui dinamism diferit. Statul „a scăpat” de constrângerile tradiției, grație capacității inovatoare a puterii politice, dar „el trebuie să cedeze neîncetat tradiției”, datorită influenței și puterii acesteia (p. 225).

Statele își consolidează puterea centralizată, dar în interiorul lor și între ele se dezvoltă și alte legături, raporturi (ale unităților productive, comerciale, ale grupurilor religioase, ale intelectualilor etc.) ce depășesc „puterea centralizată”, universul social și teritoriul în care aceasta își afirmă suveranitatea (p. 256).

Contradicțiile structurale devin preponderente în societatea actuală în raport cu cele existențiale (fără ca acestea să dispară cu totul).

„Contradicția primară a statului (-națiune) capitalist se situează în modul de creare, prin sfera «publică» a statului, a unei sfere «private», separate de «societatea civilă» și legată de ea prin numeroase relații” (p. 256). „Este fals să afirmăm că societatea civilă înglobează tot ceea ce este în afara câmpului de acțiune al statului, în cazul în care o asemenea aserțiune face referire la instituțiile ce ar fi anterioare puterii statului și care n-ar face parte din domeniul acesteia. Originile statului sunt de asemenea cele ale societății civile (p. 257).

„Contradicțiile secundare” apar o dată cu internaționalizarea capitalului, cu mondializarea. Dar, în același timp, viața socială are „**caracter episodic**” (p. 305), adică se prezintă ca secvențe (formate fiecare dintr-un ansamblu de acte și evenimente) cărora le putem stabili începutul și sfârșitul. Putem distinge, astfel, secvențele ce privesc principalele instituții ale unei totalități societale.

Giddens dă exemplul emergenței „statelor agrare”. El stabilește mai întâi elementele ce marchează începutul secvenței de schimbare, apoi analizează

procesul de „transmutare instituțională” (în condițiile existenței unei societăți anterioare) și în contextul unor relații intersocietale mai largi, fără a neglija aspectele endogene ale schimbării.

„Într-o regiune cu înalt potențial agricol, acumularea unui surplus de producție de către locuitorii satelor distincte situate unele în proximitatea altora, poate conduce la emergența unui stat care să reunească aceste comunități sub o singură administrație” (p. 305). Dar, precizează imediat Giddens, aceasta este o posibilitate între altele.

Pentru a pune în relief „incidența diferitelor forme de sisteme intersocietale asupra tranzițiilor între episoade”, Giddens folosește conceptul de **timp mondial**. „Schimbarea socială depinde de conjuncția circumstanțelor și evenimentelor a căror natură poate varia după contexte, dar acestea, ca întotdeauna, pun în joc agenții care exercită control reflexiv asupra condițiilor în care își fac «propria istorie»” (p. 305).

În societatea contemporană, extensia distanțării spațio-temporale a sistemelor sociale, înlănțuirea modurilor de regionalizare (și dezvoltare inegală), preeminența contradicțiilor structurale și predominanța istoricității, ca forță mobilizatoare a organizării, formează fundalul, de la care plecând, putem stabili originile unui episod. Putem avea în vedere factorii demografici, războaiele, dezvoltarea forțelor de producție, rolul comerțului, al creșterii productivității muncii etc. dar dacă se accentuează reduționist importanța unui singur factor se comite o eroare. Analiza se cere a fi complexă, fără răspunsuri lejere, imediate, „gata făcute”. Teoriile care pretind că explică «originile statului» sunt, în fapt, „himere” (p. 312).

Când își prezintă teoria schimbării, Giddens nu înscrie o „înlănțuire de evenimente într-un calendar al istoriei lumii”. El are permanent în vedere limitele posibilităților de generalizare, în primul rând, fiindcă este necesar să ne referim la conjuncturi. Altfel, „putem specula fără limite asupra modurilor de formare a statelor” (p. 314). Să amintim că, după al doilea război mondial, conducătorii Japoniei au decis să adopte „modelul” de dezvoltare industrială occidentală? Oare numai de atunci ființele umane aflate într-un context particular împrumută de la altele din alte contexte sau le fac concurență?

„N-avem nevoie să ne imaginăm că aceste persoane sau grupuri puneau mai întâi la punct planuri globale de transformare socială și apoi încercau să le realizeze” (p. 315). „Planurile” sunt fenomene contemporane.

Deci, cu ce-ar putea semăna o „teorie a formării statelor”? Nu ar trebui să uităm că „forțele sociale” presupun existența membrilor cu motivație ce acționează în, și asupra contextelor societății care-i constrânge și abilitează. Dacă ne vom referi, de pildă, la factori ca „presiunea resurselor”, „creșterea demografică” etc. vom avea în vedere că aceștia variază de la caz la caz, se limitează la contexte, intervale istorice (aceasta nu înseamnă că nu putem face generalizări sau că generalizările sunt fără valoare).

Giddens dă, în context, exemplul teoriei lui Carneiro (ce insistă asupra rolului decisiv al războiului în formarea statului), teorie „interesantă și elegantă”, dar care nu dă seama de toate cazurile de formare a statelor. De fapt, o asemenea teorie nici n-ar trebui să tindă a explica totul, ci ar trebui să-și determine cu onestitate limitele validității.

Mulți leagă schimbarea *de putere* (concept, de asemenea, reconstruit, în sensul că nu-i neapărat vorba de „lupta de clasă” în sensul de a considera că existența puterii poate fi un obstacol în calea emancipării, libertății etc.) și de *resurse*.

Resursele, ce constituie „structuri de dominare”, sunt de două feluri: de alocare și de autoritate.

În general, teoriile evoluționiste dau prioritate resurselor materiale. Nu negăm, nici nu diminuăm, influența habitatului natural, a invențiilor tehnice etc. dar, „resursele de autoritate au aceeași importanță” (p. 320). Mă refer la coordonarea persoanelor într-o societate, la managementul resurselor umane, la atenția acordată dimensiunilor constrângătoare și abilitante ale corpului uman, șanselor de viață, alfabetizării, combaterii iletrismului, sporirii capacității de informare, de păstrare a informațiilor în memoria individuală sau în „tezaurul de memorie”.

CONSECINȚE ALE TEORIEI STRUCTURĂRII PENTRU CERCETAREA SOCIOLOGICĂ

Oricare cercetare are o *dimensiune culturală, etnografică sau antropologică* (p. 346), fiindcă sociologul are de studiat fenomene încărcate de semnificație, urmărește cunoașterea a ceea ce actorii implicați nu știu, știu, cred că știu sau ar trebui să știe pentru a-și desfășura activitățile cotidiene.

În măsura în care ține seama de capacitățile conceptuale ale actorilor înșiși, sociologul construiește „concepte de ordin secund”, face o dublă traducere, interpretare.

Cercetările sociologului *nu sunt scop în sine*. El comunică și cu cei investigați, dar comunică și rezultatele cercetării.

Cursul vieții sociale poate fi previzibil în sociologia unui mare autor, dar actorii sociali vor face (sau nu) ceea ce este prezis. Este important să urmărim condițiile (re)cunoscute ale acțiunii și efectele intenționate, dar *să nu oitem importanța condițiilor nerecunoscute și a consecințelor neintenționate ale acestora*.

Sociologii îi consideră pe istorici „specialiști” ai timpului, pe geografi „specialiști” ai spațiului, „dar relațiile în timp și spațiu nu pot fi «extrase» din analiza socialului fără a mina această întreprindere în totalitatea sa” (p. 349). Este util, adaug eu, *recursul la demersul economiștilor, psihologilor, etnologilor etc. ca și la câștigurile din științele deciziei, cogniției, gestiunii, comunicării, informaticii, educației etc.*

Este util să avem în vedere două tipuri de „punere în paranteze” (pe plan metodologic) atunci când întreprindem o cercetare sociologică: analiza instituțiilor

și analiza conduitelor strategice ale membrilor competenți. Nici o demarcație clară nu le separă însă.

„A analiza conduitele strategice înseamnă a acorda întâietate conștiinței practice și conștiinței discursive, ca și strategiilor de control folosite în interiorul unor frontiere contractuale precise” (p. 351). Proprietățile instituționalizate ale cadrelor interacțiunii sunt, de obicei, considerate ca „date”. Aceasta nu trebuie să însemne că ele nu sunt produse și reproduse de acțiunea umană.

Când ne concentrăm asupra actorilor este important să insistăm și asupra competenței lor, motivației, capacității controlului reflexiv. Pentru a ilustra aceste afirmații, Anthony Giddens dă exemplul unor cercetări făcute de Paul Willis (asupra unui grup de băieți care frecventau o școală situată într-un cartier sărac din Birmingham, p. 379), de P. Ingham (asupra rolului City-ului în Anglia) ș.a.

Conceptele teoriei structurării – spune Giddens – pot fi folosite ca „*instrumente de sensibilizare*”, ca unelte pentru *conceperea și organizarea cercetării, pentru interpretarea rezultatelor*.

Însă ideea că în sociologie trebuie să facem tot timpul apel la o masă compactă de concepte abstracte, este la fel de eronată ca și aceea că am putea face o cercetare excelentă fără apel la concepte.

Când cercetarea pleacă de la „*cunoașterea comună*” este util un moment hermeneutic („elucidarea hermeneutică a cadrelor de semnificație”, spune Giddens). Acest moment este respins de cantitativiști (sau i se acordă oarecare valoare descriptivă). Dacă facem distincție între „*cunoașterea comună*” și „*cunoașterea științifică*”, ar trebui să distingem „*cunoașterea comună*” de „*simțul comun*” (în măsura în care e credință failibilă). Asemenea distincții nu înseamnă deschiderea unei prăpăstii de netrecut între ele (p. 402). Sunt cercetări care și propun să rămână la nivelul elucidării hermeneutice a cadrelor de semnificație, urmărind nici un fel de generalizări. Sunt alții care vizează investigarea contextelor și a formelor conștiinței practice (etnometodologii, de exemplu). Anthony Giddens arată importanța acestora, ca și a celor care vizează competența agenților, limitelor competenței acționale a acestora, a contextelor schimbătoare în spațiu și timp, constrângătoare și abilitante, ca și a celor care vizează ordinea instituțională, studiul componentelor instituționale ale sistemelor sociale, al integrării sociale, al integrării sistemice etc.

Adeptii sociologiilor macro, tind să acorde întâietatea structurilor, metodelor cantitative; adeptii sociologiilor micro, tind să acorde întâietate interrelațiilor, interacțiunilor, metodelor calitative. „Conflictul între aceste două poziții este un vizibil reziduum metodologic al dualismului ce opune structura și acțiunea” (p. 395).

„*Dualitatea structuralului*” cere un demers complementar, deoarece socioumanul se constituie prin „acțiunile situate, produse în situații concrete particulare, pe care actorii implicați le recunosc, descriu și utilizează ca fundament sigur pentru a face noi inferențe și întreprinde noi acțiuni în ocazii asemănătoare sau nu. Acțiunile situate sunt produse de mecanismele interacțiunii sociale, care nu

aparțin nici unui context, dar care sunt sensibile la toate contextele, și membrii societății utilizează structura socială pentru a face acțiunile inteligibile și coerente în situații particulare. În acest proces, structura socială este o resursă esențială pentru acțiunea situată și în același timp produsul ei; mai mult, structura socială este reprodusă ca realitate obiectivă care constrânge în parte acțiunea. Transparența a ceea ce afișează actorii (inteligibilitatea reciprocă a comportamentelor) se realizează prin exploatarea dependenței contextuale a semnificației *via* relația reflexivă care se stabilește între structura socială și acțiunea situată” (p. 398).

Giddens se oprește și asupra *ideologiilor*, asupra *criteriilor de validitate*, asupra *intervenției sociologice*, asupra *efectelor teoriei* etc.

Referindu-se la *posibilitatea generalizării*, sociologul englez arată că în științele sociale „nu există legi universale”. *De ce însă continuă să caute aceste himere?* Din cauza dominației pozitivismului, filosofiilor empiriste etc. Dacă sociologii țin neapărat să descopere „legi”, atunci trebuie „denaturalizat” și redefinit conceptul de lege în disciplinele socioumane (fiindcă este adevărat că nici în domeniul socioumanului nu bântuie întâmplarea). Se cuvine deci, să arătăm că în viața socioumană, „mecanismele sociale” depind de actorii sociali care trăiesc și acționează în contexte în care se interpenetrează condiții (ne)(re)cunoscute ale acțiunii cu efectele, consecințele (ne)intenționale ale acesteia și ar fi suficient să ne dăm seama că generalizările de aici nu pot fi „legi universale”. *Generalizările rămân valide în circumstanțe influențate de conținutul și caracterul spațio-temporal situat al competenței actorilor*, de raționalizarea acțiunii de către ei etc.